

Alkos huvudkontor och centrallager i Helsingfors en funktionalistisk industribyggnad?

Aino Niskanen

Det statliga alkoholmonopolets fabriks-, lager- och kontorshusbrederutsigsomettdramatisktlandmärke vid Drumsöbron i Helsingfors. Byggnadskomplexet blev färdigt år 1940 som resultat av en arkitekttävling. Det är samtidigt fråga om en modern industribyggnad och ett huvudkontor för ett statligt företag. Under planeringsskedet hämtade man lärdomar från Danmark, Sverige och framför allt från Norge. Som färdig var byggnaden modernare än sina föregångare. Jag vill undersöka i Alkos byggnad hur den rationella produktionsprocessen syns i byggnadens arkitektur. Jag vill ta reda på hur ett statligt företags representationskrav kom till uttryck. Den sociala aspekten är också intressant. Huvudkontorets personal, kontors- och laboratoriepersonalen samt industriarbetarna verkade i samma byggnad, men åtskilda av synliga – eller osynliga – gränser. Då alkoholmonopolet är ett nordiskt fenomen och då man vid planeringen gjorde studieresor just till de nordiska länderna känns den nordiska jämförelsen betydelsefull.

Mina viktigaste källor har – utom huset själv – va-

rit Alkos historik, Alko-tävlingen i den finska tidskriften *Arkitekten*, Torild Volds avhandling över det norska vinmonopolets komplex i Hasle och Lisa Brunnströms verk om den rationella (svenska) fabriken samt arkitekten Janne Prokkolas inventering av byggnaden.¹

Några avgränsningar: jag skall inte mer detaljerat behandla konstruktioner eller maskiner. Jag skall inte heller i detalj gå in på byggnadens senare skeden,

byggnadsvårdsaspekter eller den kommande användningen.

Företaget och dess arkitekt Väinö Vähäkallio

Efter att förbudslagen blivit upphävd grundades den finska statens alkoholmonopol Oy Alko AB år 1932. Företaget gav under sina dynamiska årtionden arbete åt förstklassiga arkitekter såsom Pauli Blomstedt, Erkki Huttunen, Väinö Vähäkallio och Einari Teräsvirta. Alko har varit en målmedveten och ambitiös byggherre som har erkänt arkitekturens betydelse.

Väinö Vähäkallio (1886–1959) är i Finland bäst känd som en arkitekt, som skapade sig en enorm egendom. Vähäkallios tegelarkitektur, 20-talets klassicistiska och 30-talets funkisbyggnader ger en stark prägel åt centrala delar av Helsingfors: bostadshus i stadens kärna, den kooperativa industrins byggnader i stadsdelen Berghäll och på Sundholmen. Alkos komplex är exempel på detta.

Vähäkallios skala var bred, från möbler till stadsplanering. Han var ingen stilistisk banbrytare men gav en personlig prägel åt sina verk. Han organiserade på ett rationellt sätt en bred produktion både för sin lilla byrå och den stora kooperativa byrån, KK där han var chef för arkitektavdelningen 1928–34. De organisatoriska erfarenheterna ledde honom till statens högsta arkitektämbete som generaldirektör i byggnadsstyrelsen 1936–1943. Han var intresserad av höga byggnader och utnyttjade tekniska nyheter i sina verk såsom "mushroom"-pelarkonstruktioner i industribyggnader. Han planerade nya byggnadstyper som biografer för Finlands Filmindustri och Finlands första simhall.

Vähäkallio utvecklade många typlösningar och varierade dem i talrika byggnadskategorier. Hans privatbyrå sysselsatte utmärkta medarbetare. Det är svårt att dra slutsatser om originaliteten av hans verk: vilka är byråägarens och vilka är medarbetarnas idéer? Ritningarnas signaturer berättar inte hela sanningen. Också byggherrarnas starka viljor hade sin andel i de fullbordade arbetena.

Vähäkallio lärde känna rationaliseringens och standardiseringens moderna teman tidigt under sin kooperativa karriär, delvis från svenska källor – den finska kooperativa rörelsen hade starka band till Skan-

dinavien. I synnerhet gav Kooperativa Förbundet i Sverige modeller för typbutiker, industribyggnader och organiserandet av en ny typ av arkitektbyrå.² Enligt Lisa Brunnström såg arkitekterna i den av Eskil Sundahl ledda svenska arkitektbyrån för första gången industrins byggnader som intressanta uppdrag.³

När Vähäkallio blev tillbedd att delta i Alkos tävling var han redan en erfaren arkitekt. Han ritade under 1910- och 20-talet helhetsplaner för industrikvarter för både Andelslaget Elanto och den kooperativa centralorganisationen KK. Bara bråkdelar blev byggda men även som sådana var de ståtliga: till exempel 1927 byggdes ett tio våningar högt centrallager, på sin tid den högsta byggnaden i Helsingfors och den första med mushroom-pelare.⁴

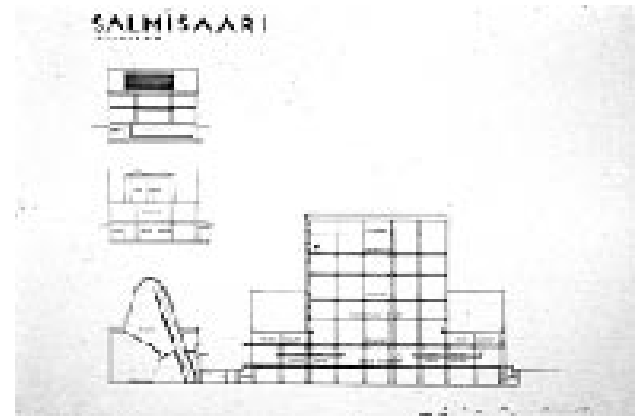
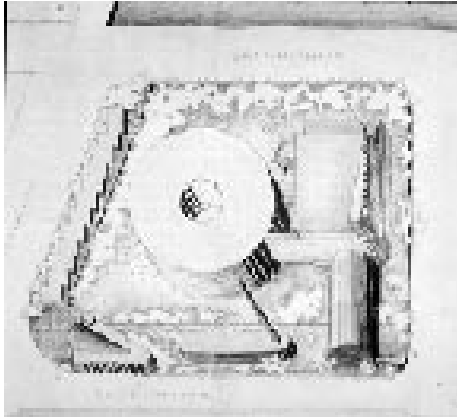
Under 30-talets slut planerade Vähäkallio mycket för Enso Gutzeits cellulosa- och pappersindustri i östra Finland. Kaukopää-fabriksområdet var den största helheten som blev byggd 1934–36 efter hans ritningar. Han själv förklarade sitt arbete där i Arkitekten:

Vad beträffar fabriksbyggnaderna inskränkte sig naturligtvis arkitektens arbete i stort sett till utformningen av det yttre, fränsett några mindre placings- och andra frågor som påverkat helhetsbilden. Uppgiftens art och det valda materialet ... motiverade en asketisk, i detaljerna standardiserad utformning, enär helhetsverkan måste grunda sig på de olika byggnadsdelarnas inbördes förhållande och gruppering. Som exempel må nämnas fönstersystemet, där genomgående samma mått på glasrutorna och fönsterbågarna använts; alla fönster äro multiplar av det senare.⁵

Citatet berättar trots sin underskattande ton, att arkitekten har diskuterat "till helhetsbilden verkande placeringar". Även Vähäkallios sätt att skissa hävdade processens betydelse: han ritade nämligen alla planer ovanpå varandra på små papperslappar som han sedan gav till sina medarbetare för att utveckla vidare.⁶

Byggnadens utvecklingskedan

En tidig arkitekttävling om en industribyggnad Alko-företaget, som under början av 30-talet hade sina fabriks- och lagerutrymmen spridda runt Helsingfors, beslöt att koncentrera dem. När man diskuterade

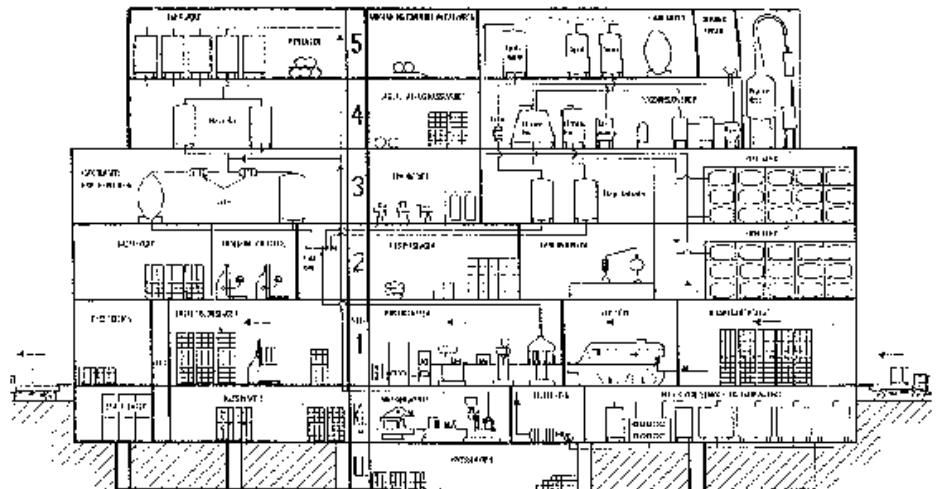
Pauli Blomstedts preliminära schema för Alkotävlingen 1935 (Finlands Arkitekturmuseum). Industrianläggningen är en hög rund volym för vertikala processer förbunden genom en brygga med kontoret samt en separat volym för värmecentralen, några mindre byggnader och en rad bostäder (inga bostäder uppfördes). Blomstedts schema återspeglar Hasleanläggningarnas funktionella separering. (Alkos arkiv)

olika alternativ för läget var många sakkunniga för att hamnstaden Hangö skulle bli platsen för Alkos nya fabrik och lager. Till slut köptes ändå en tomt på Sundholmen i Helsingfors 1935. Samma höst utlystes en arkitektävling.

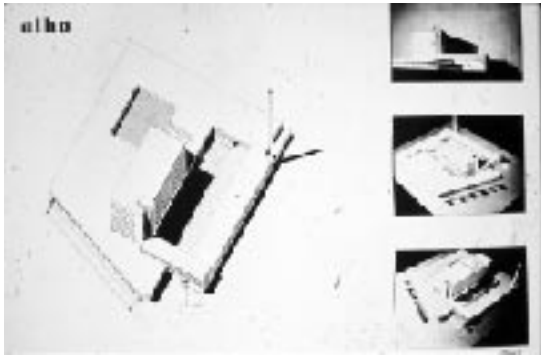
Före tävlingen hade man gjort flera studieresor från Alko: 1932 till Vin- & Spritcentralens tappnings- och lagerbyggnad i Göteborg, till Reimersholme i Stockholm och till Vinmonopolets byggnadsarbete i Hasle, Oslo, senare en längre resa till Skandinavien, England, Skottland och Frankrike.⁷ I april 1935 gjorde arkitekt Pauli Blomstedt med några produktionsansvariga och Alkos byggnadsingenjör en resa

till Skandinavien. Det största intrycket på Blomstedt gjorde Vin- och Spritmonopolens nya anläggningar i Hasle, där den inre organisationen och processen var delvis ordnad vertikalt med hjälp av hissar och delvis med hjälp av löpande band.⁸ I Finlands Arkitekturmuseums arkiv finns en layoutskiss av Hasle ritad av Pauli Blomstedt. Han ritade också en förberedande plan som man kunde bekanta sig med i Arkitektförbundet under tävlingen. Blomstedt tillhörde juryn, men dog innan tävlingen ännu var avgjord.

I Alkos tävlingsprogram förklarades anläggningens trafik noggrant. Rumsprogrammet bestod av cen-

Det inre flödet i en sektion av Haslefabriken (Vold)

trallager, produktionsanläggningen, (dess) kontor och utrymmen för arbetare, värmecentralen och bostäder; ⁹ huvudkontoret blev tillagt efteråt. I denna tävling tvingades arkitekterna att tänka på industribyggnadens lay-out, om inte på processen själv så i varje fall på material- och persontrafiken. Hittills hade arkitekterna ju ritat bara fabrikenas fasader.

Tävlingen utlystes i september 1935. Den var allmän men inbjudna var dessutom tidens ledande industriarkitekter Alvar Aalto, Erkki Huttunen, Bertel Liljequist och Väinö Vähäkallio och utanför den egentliga tävlingen den gamle mästaren Eiel Saarinen från Förenta Staterna. Förslagen lämnades in i mars 1936. Av 16 förslag fick Vähäkallio första och tredje priset medan Erkki Huttunen fick andra priset och ett inköp.¹⁰

En ny tävlingsomgång ordnades för Vähäkallio och Huttunen. Medhjälparna vid arbetet i Vähäkallios byrå var arkitekten Olli Saijonmaa och arkitekten Antero Pernaja, byråns planeringschef. Också denna gång vann Vähäkallio. På tävlingens prisannonsering uppstod en skandalstämning vid avslöjandet av modellerna: många närvarande arkitekter tyckte att Vähäkallios vinnande förslag liknade för mycket Huttunens förra förslag.¹¹ Jurymedlemmarna har senare berättat att kritiken av tävlingen skedde genom noggrann poängräkning, där de funktionella skillnaderna hade en stor betydelse. Den största funktionella skillnaden var Huttunens sätt att ordna trafiken vertikalt med (dåtidens dyra) materialhissar medan Vähäkallio hade utnyttjat truckramper, som i användningen dock visade sig vara för branta. Hans layout var ändå i sin helhet klarare.¹² En väl fungerande lay-out syntes vara väsentlig för tävlingsresultatet.

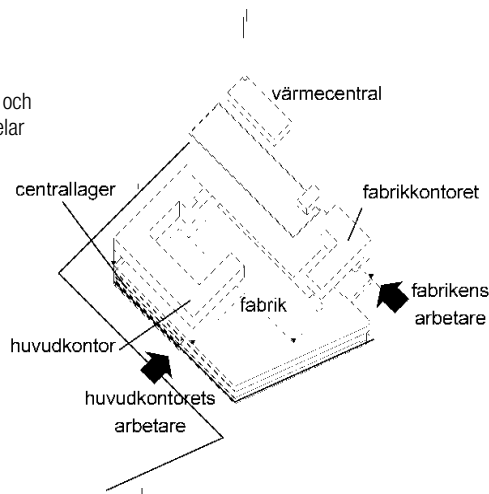
Byggandet påbörjades i juni 1937. I februari 1938 fattades ett beslut att även bygga ett nytt huvudkontor vid sidan av fabriks- och lagerbyggnaden. Man flyttade in i den färdiga byggnaden i mars 1940.¹³

Arbetsdelningen under planeringsskedet

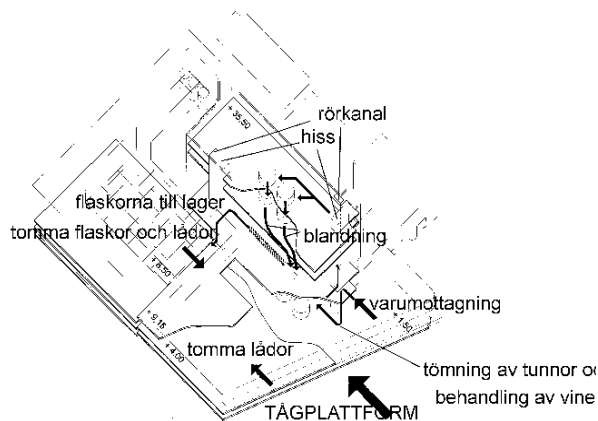
Lisa Brunnström har beskrivit hur Ivar Tengboms byrå, där arbetet var organiserat på effektivt amerikanskt vis och hur Kooperativa Förbundets planeringskontor, som hade tyska Bauhaus-förebilder i sitt kollektiva arbetssätt, blev modeller för arkitektbyråer i Sverige. Redan mängden av personal tvingade till rationalisering i KF-byrå, där arkitekternas och ingenjörernas samarbete började i ett tidigt skede. Planeringens anonymitet hävdades genom att ritningarnas signaturer inte längre stod för ett personligt planeringsarbete utan började ange det juridisk-ekonomiska ansvaret för projektet. Betydelsen av det personliga arkitekturspråket minskades också på andra sätt.¹⁴

Vähäkallio gav sin största arbetsinsats till sin egen byrå från 1920-talet till första hälften av 30-talet. Senare kom han från sitt arbete för den kooperativa organisationen då och då in till sitt privata kontor för att övervaka hur det gick till och för att signera ritningar. I slutet av 30-talet arbetade Vähäkallio för det mesta i byggnadsstyrelsen medan "slavarna" skötte om arbe-

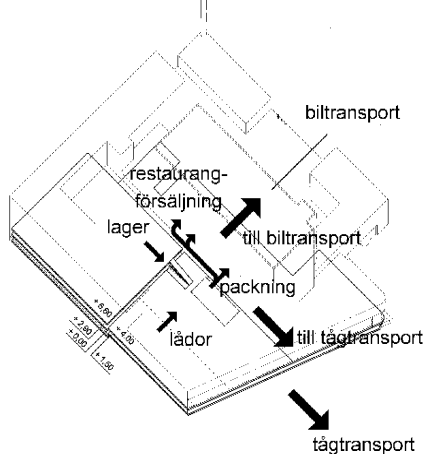
Persontrafiken och byggnadens delar

Processen i fabriken

Transport av färdigmaterial och expedition (Janne Prok-kola 1999)

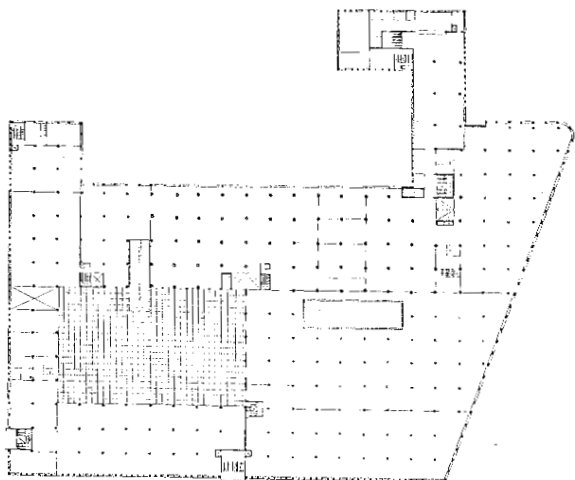
tet på byrån.¹⁵

För Alkos tävling förberedde Vähäkallio tre skisser för att utvecklas vidare av hans medarbetare. Där var de olika funktionerna skissade ovanpå varandra. Den av Dag Englund utvecklade skissen fick första och den av Olli Saijonmaa utvecklade skissen tredje priset medan Antero Pernajas blev utan pris. Också i samband med den färdiga byggnaden blev Pernajas arbete knappt omnämnt, även om han som byråchef kanske bar det tyngsta ansvaret.

Byggnadens innehåll

Den funktionella struktureringen

I den ursprungligen åtta våningar höga delen av byggnaden var fabriken och laboratoriet belägna. Fabrikens processer bestod av sprittillverkning, extraktillverkning, jäsnings, filtrering och tappning. Råmaterial lyftes med hissar eller pumpades upp till processens början. Därifrån kom det så småningom ned – vätskorna direkt genom golvet i ledningar så att de kunde tappas i andra våningen. I åttonde våningen fanns laboratoriet. De låga delarna av fabriken bestod av lagerutrymmen.¹⁶

Huvudkontorshelheten lades efter tävlingen till som en självständig volym ovanpå centrallagret. Huvudkontoret öppnade sig mot havet och dess trafik kom från väst och norr. Annan trafik leddes till de inre gårdarna genom kontrollporten. Det fanns tre gårdar: järnvägsgården vid gatusidan, en stor öppen gård för biltrafiken och en inre gård täckt av glastak för mottagning av flaskor. Skepp kom med utländska viner till hamnen på västra sidan och vinerna kunde pumpas direkt till lagret.¹⁷ Från Rajamäki fabriken kom tåg med sprit och destillerade vätskor.

Fabriken och lagret byggdes som en "mushroom"-konstruktion av betong. Som färdig var byggnadstommen den bredaste i Finland och dess volym, 275 000 m³ var landets största. Alko omfattade 65 000 m² jämfört med Hasles 48 000 m². Som störst var antalet arbetare 650.¹⁸

Är Alko en funkisbyggnad?

Planeringsmetodiskt dvs. vad gäller arkitekturbyråns arbetsfördelning och den inre trafikens betydelse för planens utformning var Alko otvivelaktigt en modern byggnad.

Byggnadens funktionella strukturering syns i dess volymer och fasader i synnerhet från Östersjögatans sida. Där består fasaden av längan som markeras med ett fönsterband och ett regnskydd av gjuten betong, vars linje framhäver fasadens båge. Fönstren i den höga industrialläggningen är horisontala med tätande mellanrum uppåt och bryter byggnadens hörn mot havet. Trapphuset har en helt glasad sida som tidi-

gare var inramad med ett lysande neonband. Den låga kontorsvolymen som ligger över inkörsvägen har en annorlunda fönsterritm: höga smala fönster med täta mellanrum medan murens ända är sluten. Murbrukets fogar har nästan samma färg som tegelstenen, vilket framhäver de stora ytorna. Den avrundade kontrollporten är beklädd med gröna klinkerplattor. Gatufasaden visar tre moderna symboler: firmalogon av bokstäver, klockan och flaggstången.

Huvudfasaden mot Östersjögatan består mycket tydligt av industrialläggningen, dess kontor och lagerutrymmen. Paradoxalt nog är huvudkontorets fasad nästan dold för allmänheten. Mot havet syns tre volymer av olika höjd: den höga fabriken som har horisontala fönster, en fyravånings volym med lager i bottenvåningen och huvudkontoret i de övre våningarna och en låg lagervolym. Huvudkontorets mur har dekorerats med en relief och chefernas fönster är inramade med djupa stenkarmar. I denna fasad döljs den funktionella differentieringen eftersom lagerutrymmena som går igenom hela bottenvåningen inte speciellt kommer till uttryck i fasaderna.

I den tidigare rationella arkitekturen var hävdandet av konstruktionen – ofta ett murpelarsystem – viktig medan de vertikala fasaderna var tämligen enhetliga.¹⁹ Alko fyller Brunnströms definition för funktionalism i industriarkitekturen genom horisontallitet, hävdandet av material och ytor i jämförelse med konstruktionen, hävdandet av volymerna, asymmetri, variation av olika fasader i en byggnad samt t.ex. fönster och ingångar som nyanserade accenter.²⁰ Men Alko har också representativa och monumentala drag såsom reliefen, fönsterinramningarna, arkadbågar vid avlastningsbryggans ändor och fabriken fönster mot havet med en "falsk perspektiv" för att hävda intrycket av höjden. Alkos vida obrutna tegelmassor påminner om holländaren Willem Dudoks skolor medan dess volymer påminner om t.ex. Erich Mendelsohns kommersiella byggnader. På många sätt kan Alkos arkitektur definieras som funktionalistisk. Dess monumentalitet bildar dock ett undantag i tidens dominerande stil.

Vems arkitektur är Alko? Typiskt för Vähäkallio är användningen av tegel och keramiska plattor medan "glasskåpet" vid havsfasaden härstammar från Saijon-

Från tredje våningen i Alkos huvudkontor (foto Roos 1940, Alkos arkiv)

En korridor i Alkos huvudkontor, 1940-talet (foto Roos)

Fabrikarbetarnas matsal i Alko 1940 (foto Roos)

maas diplomarbete.²¹ Kanske kom byggnadens suveräna gestalt från byråchefen Pernaja.

Arbetsmiljö och inredning

Huvudkontoret har "hypermoderna" interiörer med fina art deco-rum för cheferna: varje rum har försetts med panel och möblerats med olika träslag. De ljusa korridorerna avslutas alltid antingen med glasade trapphus, en sittgrupp med fönster eller med konferensrum isolerade av glasörrar. I chefernas våning ligger deras matsal, som är avskild från kontorspersonalens matsal. Våning för våning syns det hur noggrant åtskilda från varandra de hierarkiskt olika sysselsatta arbetade – kanske var det i 30-talets atmosfär även önskvärt för alla parter. Ingen direkt förbindelse fanns från huvudkontoret till industrianläggningen och lagerutrymmena. Utvidgningen år 1956 skapade förbindelser från huvudkontoret till laboratoriet.²²

Till arbetarnas vardag i produktionsdelen hörde förutom buller, drag och maskinernas tvångstakt den stränga kontrollen, en s.k. alkoholgräns gällde i byggnaden.²³ Arbetsrummen var – förutom lagren – ljusa och med glasade trapphus. De sociala utrymmena inskränkte sig till tvättrum och matsal. År 1946 beställdes ritningar för att ändra den norra vingens terrass till takträdgård för personalen, men planerna blev ofullbordade.²⁴ Ändå ansågs Alko i många hänsyn som en god arbetsgivare.²⁵

Byggnadens senare skeden

Den största ändringen i huset har varit förlängningar av den höga fabriksdelen norrut år 1956.²⁶ Sedan dess har byggnadens yttre inte förändrats nämnvärt medan de inre delarna har utsatts för en process av ständiga ändringar.²⁷ I slutet av 60-talet köptes en närliggande tomt där företaget uppförde en kontorsbyggnad 1970 och ett höglager 1978. De blev förbundna med Alkos äldre anläggning genom en underjordisk tunnel.

Sedan 1998 står den gamla industrianläggningen och dess lager tomma, huvudkontoret sitter kvar i sin del av anläggningen. Under våren 2003 pågår en förändring av fabriksdelen för tingsrätten och åklagarmyndigheten, med arbetsplatser för 450. Fasaden mot havet skall brytas med extra band av smala fön-

ter för att ge utsikter åt arbetsrum, fönster i fasaden mot fabriksgården skall breddas medan fasaden mot Östersjögatan förblir i ursprunglig skick. Den 30 meter breda byggnadsstommen med bärande mushroompelarkonstruktion bjuder på en god utgångspunkt för omstruktureringen till kontor. Två stora hål genom våningarna har öppnats för att forma ljusgårdar. Fabriksgårdens stränga karaktär med asfaltering och tågspår skall bibehållas. De låga lagerdelarna skall kanske renoveras för reklambyråer.²⁸

Norsk jämförelse:

Vin-och spritmonopolets anläggningar i Hasle,

Oslo

Tillkomsten av Hasle-anläggningarna

Det norska vinmonopolets anläggningar är belägna i Hasle, norr om Oslos centrum. De byggdes 1930–33 för mottagning, produktion, lagring, tappning och expedition av utländskt och inhemskt vin och brännvin; förbudslagen blev upphävd 1927.²⁹ Anläggningarna erbjöd arbete åt 235 sysselsatta.³⁰ 1993 blev en utvidgning för tappning och höglager färdig, som tredubbade anläggningens volym.³¹

Arkitekten Otto V. Juell hade förberett byggnadsprogrammet tillsammans med processexperter och fick ansvaret för planeringen för anläggningen i Hasle. Han anställde på eget initiativ Otto L. Scheen till sin medarbetare som var ansvarig för den konstnärliga formen.³² Deras roller motsvarade enligt Torild Vold tidens vanliga roller av ingenjören och arkitekten vid industrins arkitektur.

Den funktionella struktureringen

Den kompakta, fem våningar höga (tre våningar ovanför jorden) byggnadsvolymen av röd tegel låg i mitten av tomtens som var omsluten av en mur. Till huvudingången anlände man axialt genom en portbyggnad. Spritlagret fördelades på grund av explosionsfara till en separat byggnad.³³ Flera små betongbyggnader var belägna vid tomtens gräns: verkstäder, lager, värme-central och garage.

Byggnadens planform var en rektangel. I andra och tredje våningen blev formen bruten av fyra symmetriska ljusgårdar. Den fjärde och femte våningen var kors-

formade. Den kompakta formen var effektiv för korta transportvägar. Produktionsprocessens huvudprincip var en kombination av horisontal och vertikal trafik. De viktigaste skedena i processen var pumpning av råmaterial genom filtren, flödet nedåt och tappningen. På nedersta våningen fanns för mottagning av flaskor ett löpande band. Vertikaltrafiken bestod delvis av fyra trapphus med rörledningar för vin och tre stora material-

hissar. Den vertikala processen, transporten av vätskor genom rör och processrum ovanför varandra, var en idé som amerikanaren Henry Ford hade lanserat år 1909.

Byggnadsstommen bestod av stålpelare som var sammansatta av L-profiler. Pelarna bar järnbjälklaget. Konstruktionssystemet var nytt, det hade importerats till Norge från Förenta Staterna under 1920-talet.³⁴

Arkitekturen i Hasle

Juells första plan från år 1929 baserade sig på den amerikanska "daylight factory" och såg ut som en sträng nyttobyggnad. Juell och Scheen "förädlade" den tillsammans 1930–33 till den slutgiltiga byggnaden, som räknades som en väsentlig insats i norsk funktionalism redan under sin egen tid. De funktionalistiska dragen bestod bl.a. av platta tak, hävdandet av stora tegelytor och horisontalliteten: långa linjer av odekorerade fasader och fin, skarp detaljering.

Samtidigt finns det klassiska drag i byggnaden som ligger axiellt i förhållandet till gatan. Huvudfasaden är symmetrisk; kompositionen påminner om den av Walter Gropius ritade modellfabriken i Köln-utställningen 1914 även utan dess genomsiktighet.³⁵ Byggnadens genomförda proportioneringssystem kan uppfattas som klassicistiskt och klassicistiska drag kan också ses i en mängd detaljer så som pilasterteman och ett runt

fönster i ett trapphus.

Funktionalismen kom till Norge år 1925, tre år tidigare än till Finland;³⁶ Hasle-anläggningarnas stilkombination av klassicism och funkis hade många motsvarigheter i Oslotrakten.³⁷ Intrycket av tyngd, monumentalitet och stränghet som anläggningen ger kan tolkas enligt Thurild Vold som en motsats till funktionalismens öppenhet, en reflektion av den norska alkoholpolitikens anda?

Arbetsomgivningen

Viner och brännvin är "levande" produkter som har höga fodringar beträffande luftens värme, fuktighet och stabila förhållanden. Ljus fanns det nog av vid tappningen, flasktvättningen och expeditionen men det var bullrigt och hett när arbetsrytmen forcerades i processens tvingande takt. I lagerutrymmena rådde det tvärtom mörker och svalka.³⁸ Betecknande för hela Hasle-anläggningen var planens karaktär av labyrint, strängt av varandra isolerade enheter med många slutna dörrar, lite utsikt och avsaknad av vilorum.³⁹

När anläggningen varit i bruk i ett år föreslog kontorsarbetarna på den översta våningen att de skulle kunna utnyttja takterrassen som rastplats. Företagsledningen gav inte tillstånd därtill – bara viktiga gäster togs upp till takterrassen för att beundra utsikten över fjorden och mot stadens centrum. Också andra förbättringar av arbetsmiljön, bl.a. en planerad trädgård vid ingångsporten, lämnades ouppförda.

Jämförelser av Hasle- och Alko-anläggningarna

Både Alkos och Hasles anläggningar var progressiva i den meningen att arkitekten tog en ny aktiv roll som industriell planerare. Alko är nyare och det märks i dess stil. Ändå kommer huvudteman från Hasle fram i Sundholmens volymer: produktionsdelen, som höjer sig över lagret är i Alko en enda hög volym i stället för Hasles korsform. Alkos helhet är friare grupperad på den vida tomten. Hasles symmetriska, alltför schematiska form förorsakade funktionella problem.⁴⁰ Även processen är rakare i Alko: vätskorna tas en gång för alla upp, för att så småningom rinna nedåt medan i Hasle processerna delvis består av flöden upp och ner och tillbaka, som kräver mera energi.⁴¹ Som färdig var

Alko-anläggningen teknologiskt hypermodern och representerade det allra nyaste inom området. Den blev en förebild, som i sin tur besöktes av gäster från Hasle.⁴²

I Alkos yttre kunde man avläsa funktionerna klarare. Alko är mera ambivalent i sitt förhållande till omgivningen: de svängda formerna är nästan inbjudande, det finns mera öppna utsikter in till industrikvarteret och mera fönster. Från nära håll är byggnaderna dock höga och vittnar om imponerande statlig representation. I arbetsomgivningen fanns det likheter: Kontoren vid både Alko och Hasle var rymliga med fina material särskilt jämfört med produktionsområdenas buller och tvångstakt. Det är dock inte heller rättvist att se arbetsomgivningen bara från 2000-talets synpunkt: ordnade sanitetsutrymmen och matsalar representerade en förbättring i förhållande till de äldre. Funkisinred-

Aino Niskanen, tekn lic
Arkitekturhistoria,
Tekniska Högskolan Helsingfors
aino.niskanen@jippu.fi

- Putkonen- Hakkarainen 1955, 157; I Stockholm hade Vin-och Spirtcentralets lager från 1924 "mushroom"-konstruktion. Andersson-Bedoire 1984,349–350.
- Arkitekten 1936: Kaukopää ss. 115–128, citat s. 126–127.
- Sandell 28.11.1997.
- Prokkola 1998, 12–13 syftar till Olli Kauppila: Viinejä ja väkeviä. Salmisaaren tehtaiden 50 v. historiikki.
- Standertskiöld 1996, 30.
- Alko-tävlingsprogrammet.
- Andra inlösta förslag var Alvar Aaltos och Jorma Järvis.
- Simpura 1982,106; Prokkola 1999,15.
- Prokkola 1998,15–17.
- Peltomaa 1990,3.

ningarna var överhuvudtaget ganska asketiska.

Både på Sundholmen och i Hasle blev Frederic Winslow Taylors idéer om arbetets rationalisering förverkligade – med den svenska industriplanerarens IT Bergens ord:

Byggnaderna borde granskas som en del av det stora industriella maskineriet, vars många arbetare och redskap fyller sina särskilda uppgifter och vars uppgift det är att möjliggöra ett harmoniskt samarbete, med målsättningen största möjliga effektivitet med minsta möjliga kostnad.⁴³

Noter

- Prokkola har under min handledning genomfört ett examensarbete över Alko vid Tekniska Högskolan i Helsingfors och dessutom publicerat 2001 en inventeringsrapport av anläggningen tillsammans med arkitekten Mikko Bonsdorff i Arkitekturbyrå Livady: "Salmisaarentalo".
- Niskanen 1987, 99–100.
- Brunnström 1990, 187.
- Brunnström 1990,127, 187–188.
- Sandell 28.22.1997; Saijonmaa 12.11.1997.
- Arkitekten 1941,33–43.
- Simpura 1982,103.
- Kula 1957,17.
- Brunnström 1990,207. Också Vähäkallios tidigare planer för kooperativa industrikvarter kan kallas rationella.
- Brunnström 1990, 208.
- Saijonmaa, 12.11.1997.
- Prokkola 19.11.1998.
- Prokkola 1999, 43–45.
- Peltomaa 1990, 4.
- Anttila 1998.

26. Prokkola 1999, 72.
27. Livady 2001, 82–83.
28. Information från Mikko Lehto /arkitekturbyrå Tuomo Siitonen.
29. Vold 1995, 9.
30. Ett separat destilleri byggdes i Hamar 1933 av arkitekterna Juell och Scheen. Huvudkontoret förblev i Oslos centrum. 1
31. Vold 1995, 55.
32. Vold 1995, 19, 22–26, 33.
33. Vold 1995, 41.
34. Vold 1995, 49–50.
35. Vold 1995, 71.
36. Norberg-Schulz 1980, 81.
37. Vold 1995, 91–93. T.ex. Kunsternes Hus 1928–30, Fysikbyggnaden i Blinden 1929–35 och Oslos Rådhus med en längre byggnadshistoria.
38. Vold 1995, 81–82.
39. Vold 1995, 137.
40. Vold 1995, 88. Man måste till exempel för att komma till matsalen passera genom männens omklädningsrum.
41. Vold 1995, 39; Prokkola 19.11.1998.
42. Vold 1995, 139.
43. IT Bergen- citatet i Fredric Bedoire: Den stora arbetsplatsen i S: Eriks årsbok. Stockholm 1980.

Uppsatsen är ursprungligen skriven för den nordiska kursen "Industriminnen i Norden" 1998. Författaren, teknologie licentiat Aino Niskanen håller på med att skriva en avhandling över arkitekten Väinö Vähäkallios verk.

Litteratur

- Alko- tävlingsprogram. Finlands Arkitektförbund Helsingfors, september 1935.
- Andersson, Henrik O – Bedoire, Fredric: Stockholms byggnader. En bok om arkitektur och stadsbild. Förlaget Prisma. Fjärde upplagan 1988.
- Arkitekten 1936, 58–64 (Alko-tävlingen); 1937 Kaukopää-fabriksområdet 1941, 33–43 (Alko-industri-anläggning med huvudkontor)
- Brunnström, Lisa: Den rationella fabriken. Om funktionalismens rötter. Dokuma, Umeå 1990.
- Kooperativa Förbundets arkitektkontor 1935–1949. Del 1. Stockholm 1949.
- Kula, Kauko: 25 vuotias Alko tänään. Helsinki 1957. (25-årshistorik)
- Niskanen, Aino: Osuusliike rakentaa. Tammi 1987. (Om

kooperativ arkitektur)

- Norberg-Schulz, Christian: Funksjonalismen i Norge i Funktionalismen i Norden. Arkitektur Förlag 1980, ss. 81–89.
- Putkonen-Hakkarainen: Helsingin kantakaupungin teollisuusympäristöt. Helsingin Kaupunginmuseo 1995. (Helsingfors industriområden)
- Simpura, Jorma: "Vapaan viinan aika", 50 vuotta suomalaista alkoholipolitiikkaa Kirjayhtymä Helsinki 1982. (Historik över Alko-bolaget)
- Standertskiöld, Elina: PE Blomstedt, 1900–1935, arkitehti. Abacus 6, Suomen rakennustaiteen museo./ Finlands arkitekturmuseum/. Helsinki 1996.
- Suomen Teollisuuden arkkitehtuuria – Industriarkitektur i Finland. Finlands Arkitektförbund, Helsingfors 1952.
- Sundman, Mikael: Stadier i stad. Helsingfors stadsplane-kontor Generalplaneavdelningen publ. YB 1/80. Helsingfors 1980.
- Vold, Thurild Marie: Vintempel och Arbeidsplass. En byggnadshistorisk studie av vinmopolets anlägg på Hasle 1930–33. Avhandling til Hovedfag i kunsthistorie Universitetet i Oslo hösten 1995

Otryckta källor:

- Peltomaa, Marjatta: Salmisaaritalo 50 vuotta 1990. (skrift för Alkos jubileumsutställning)
- Prokkola, Janne: Salmisaarentalo, monopolin palatsi ja työrukkanen. Diplomarbete 1999.
- Livady arkitehtitoimisto (Arkitektbyrå): Salmisaarentalo, rakennushistoriallinen selvitys OY Alkoholiliike AB:n Salmisaaren pääkonttori -, tehdas- ja varastorakennuksesta. 22.2.2001. (Inventering)

Informanter:

- Erkki K. Anttila, diplomingenjör, Alko-bolaget , i mars 1998.
- Mikko Lehto och Tuomo Siitonen /arkitekturbyrå Siitonen, februari 2003.
- Janne Prokkola, arkitekt, diskussion 19.11.1998.
- Olli Saijonmaa, arkitekt (Vähäkallios medarbetare), intervju 12.11.1997.
- Nils-Henrik Sandell, arkitekt intervju 28.11.1997.

Illustrationer

Arkitekten 1941

Alkos ritningsarkiv

Finska arkitekturmuseets foto- och ritningsarkiv

Janne Prokkola

Vold